

УДК: 34.343

ӨСПҮРҮМДӨРДҮН КЫЛМЫШ ЖАСООДОГУ АГРЕССИЯСЫНЫН АКТУАЛДУУ КӨЙГӨЙЛӨРҮ

Жаасынбек кызы А., улук окутуучу

Ош мамлекеттик университети

email: zhaasynbekkyzy@inbox.ru

Ош, Кыргызстан

Турсунбай кызы Г., окутуучу

Ош мамлекеттик университети

Ош, Кыргызстан

Аннотация: Бул макала жашы жете электердин курдаштарына же башкаларга карата агрессияны көрсөткөн балдар бойго жеткенде башка олуттуу кылмыштарды жасашы мүмкүн болгондуктан, агрессиясынын учурдагы көйгөйүн бир катар кыйынчылыкты жаратып келет, анткени бул көйгөйдү кылмыштын алдын алуу боюнча мамлекеттин жана коомдун негизги аракеттери жашы жете электерди тарбиялоого багытталышы керек. Макалада агрессия жана анын алдын алуу жолдору жөнүндөгү идеялардын мазмунун байланыштырууга аракет жасалып, психологиянын чөйрөсүндө жана кылмыш-жаза мыйзамдарынын тутумунда иштелди.

Ачкыч сөздөр: жашы жете электер, көйгөйлөр, укуктук концепция, чөйрө, жүрүм-түрүм, кылмыш, коом, мыйзам, укук бузуу, агрессия, жаза.

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ АГРЕССИИ ПОДРОСТКОВ ПО СОВЕРШЕНИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЙ

Жаасынбек кызы А., старший преподаватель

Ошский государственный университет

email: zhaasynbekkyzy@inbox.ru

Ош, Кыргызстан

Турсунбай кызы Г., преподаватель

Ошский государственный университет

Ош, Кыргызстан

Аннотация: В данной статье затронута актуальная проблема агрессии несовершеннолетних по совершению преступлений, поскольку дети, проявляющие агрессию по отношению к своим сверстникам или другим лицам, с наибольшей вероятностью совершат другие более серьезные преступления в зрелом возрасте, представляется, что основные усилия государства и общества по предотвращению этого преступления должны быть направлены на воспитание несовершеннолетних. В статье была предпринята попытка связать содержание представлений об агрессии и способах ее предотвращения, и она была разработана в области психологии и системы уголовного права.

Ключевые слова: несовершеннолетние, проблемы, правовая концепция, среда, поведение, преступление, общество, закон, правонарушение, агрессия, наказание.

CURRENT PROBLEMS OF AGGRESSION OF TEENAGERS TO COMMIT A CRIME

A. Zhaasynbek kyzy, Senior Lecturer
Osh State University
e-mail: zhaasynbekkyzy@inbox.ru
Osh, Kyrgyzstan

A. G. Tursunbai kyzy Lecturer
Osh State University
Osh, Kyrgyzstan

Abstract: *This article raises the current problem of aggression, as children who show aggression towards their peers or others as minors may commit other serious crimes as adults, because this problem is the main effort of the state and society to prevent crime. should be directed to the education of minors. The article tried to connect the content of ideas about aggression and ways to prevent it, worked in the field of psychology and the system of criminal law. Key words: minors, problems, legal concept, environment, behavior, crime, society, law, offense , aggression, punishment. This article deals with the actual problem of juvenile aggression in the commission of crimes, since children who show aggression towards their peers or other persons are more likely to commit other more serious crimes in adulthood, it seems that the main efforts of the state and society to prevent this crime should be aimed at educating minors. In the article, an attempt was made to connect the content of ideas about aggression and ways to prevent it, and it was developed in the field of psychology and the system of criminal law.*

Keywords: *incompetence, problems, legal concept, environment, behavior, crime, society, law, offense, aggression, punishment.*

Акыркы он жылда дүйнө жүзүндө зордук-зомбулук фактылары көбөйдү. Адатта, ички (жеке) жана тышкы (социалдык) факторлордон келип чыккан агрессия жана агрессивдүүлүк түшүнүктөрү менен байланышкан мындай социалдык коркунучтуу көрүнүштөр олуттуу тынчсызданууну жаратат. Агрессия көйгөйү дүйнөлүк психологиядагы эң актуалдуу маселелердин бири болуп калды.

Өспүрүмдүн инсандыгынын ички дүйнөсү көптөгөн тышкы факторлордун таасири астында калыптанат. Алардын арасында инсанды калыптандыруучу факторлордун таасири өзгөчө ролду ойнойт. Агрессивдүү жүрүм мүнөзү адамда, негизинен жаш өзгөчөлүктөрү менен аныкталат.

Ар бир курактык мезгил белгилүү бир өнүгүү кырдаалына ээ жана инсанга белгилүү бир талаптарды коет. Курактык муктаждыктарга ылайыкташуу көбүнчө агрессивдүү жүрүм-турумдун ар кандай көрүнүштөрү менен коштолот. Алардын айланасындагы адамдар жаш кезинен эле калыптанып жаткан баланын психикасына таасир этет жана тарбиялоодогу ката мындай кесепеттерге алып келиши мүмкүн, андан кийин баланын тагдыры бүтүндөй жок кылынышы мүмкүн.

Билим берүү процессинде баланын психологиясын калыптандырууда ата-эненин ролу гана эмес, ар кандай өспүрүмдүн калыптануусуна таасир этүүчү, кино, музыка, оюндар, эске алынышы керек. Агрессивдүү өспүрүмдөр, алардын мүнөзү жүрүм-турум өзгөчөлүктөрүнө карабастан айырмаланат. Аларга баалуулуктардын жакырчылыгы, алардын примитивдүүлүгү, хоббинин жоктугу, кызыкчылыктардын тар жана туруксуздугу кирет. Бул балдар, эреже катары, интеллектуалдык өнүгүүсү төмөн, мүнөзүнүн туруксуздугу, адеп-ахлактык идеялардын өнүкпөгөндүгү ж.б. Алар курдаштарына жана айланасындагы чоңдорго каршы эмоционалдык оройлукка, ачууланууга мүнөздүү.

Агрессия (латын тилинен "агрессио" - чабуул, кол салуу) - бул коомдогу адамдардын чогуу жашоо ченемдерине жана эрежелерине карама-каршы келген, кол салуу объектилерине жана адамдарга физикалык жактан зыян келтирүүсү (терс окуялар, чыңалуу, тынчсыздануу, депрессия ж.б.).

Агрессиянын эки түрү бар: бири башкаларга, экинчиси өзүнө (автоагрессия) багытталат. Эки учурда тең агрессиянын себеби таарыныч. Көбүнчө таарынган адам кылмышкерге агрессивдүү жооп бере албайт, ошондуктан топтолгон агрессия жеткиликтүү объектке же адамдын өзүнө өтөт жана бул учурда ал өзүнө зыян келтире баштайт.

Балдардын жана өспүрүмдөрдүн укугун коргоо маселеси ар дайым эң актуалдуу маселелердин бири болуп келген. Өспүрүм курагында инсандык калыптануу процессинде тажрыйбанын интенсивдүү топтолушу оң гана эмес, терс да топтолот, алар кечигип көрүнүп, өспүрүмдүн тагдырына чоң таасирин тийгизиши мүмкүн.

Өспүрүмдөр дагы эле жетиле элек жана чоңдордой ойлошпойт, ошондуктан алар ката кетиришет же толугу менен көзөмөлдө болбогон кылмыштарды жасашат. Өспүрүмдөр ар кандай себептерден улам мыйзамдарды бузушу мүмкүн жана аларды жашы жете электердин кылмыштуулугуна алып келүүчү бир катар факторлор бар. Өспүрүмдөрдүн жашы жете элек кылмышкер болуп калышынын дагы бир себептери,

- Курдаштардын кысымы-бул чыныгы нерсе, ал эми жашы жете электер көбүнчө "досторунун" алдында кабыл алынып, топтун мүчөсү болууну каалоосу жана жасаган иш-аракеттери кылмыш жолуна түздөн-түз алып баруусу.

- Мектептеги көйгөйлөр. Бул көйгөй жашы жете электердин кылмыштуулугунун себептеринин бири болуп саналат. Эгерде жашы жете элек бала окууда кыйынчылыкка туш болсо же ата-энеси болуп туруп, баланын мектепке такай барышына кызыкдар эмес болсо, анда бул бала акыры кылмыш ишине алып келген кырдаалга туш болушу мүмкүн.

- Чоңдор менен байланышынын жоктугу. Балдарды курчап турган адамдардын таасири. Бул нерселердин табигый тартиби. Каталарды оңдоого үйрөтүү үчүн бойго жеткен таасири жок балдар, аларды мыйзамдын чегинде калууга үндөшөт же жөн гана жашоосунда болушат кылмыш ишине көбүрөөк кабылышат. Чоңдордун таасири балдарга бардык кырдаалдарда туура чечим чыгарууга жардам берет.

- Үйдөгү физикалык зомбулук. Үйдө бала же өспүрүм физикалык зомбулукка кабылганда. Эреже катары, бул адамдарга же мүлккө каршы

катаал кылмыштарда чагылдырылат. Көп учурда, мындай мисалдар балага карата кылмыш жасоонун мындай мисалдары өч алуу зомбулугун жаратышы мүмкүн.

- Иштебеген же толук эмес үй-бүлө. Өспүрүм ата-энелерден жана башка үй-бүлө мүчөлөрүнөн моралдык жана этикалык баалуулуктарды кабыл алат. Албетте, үй-бүлө өспүрүмдүн жүрүм-турумун калыптандырууда, анын инсандыгын тарбиялоодо маанилүү ролду ойнойт. Бирок, өспүрүмдөр агрессивдүү болуп калышат же үй-бүлөдөгү башаламандыкка туш болгондо гана жашы жете элек кылмыштуулуктун белгилерин көрсөтүшөт. Жаман мамилеси бар дисфункционалдуу же толук эмес үй-бүлөлөр өспүрүмдөрдүн адашып, агрессивдүү болушуна алып келиши мүмкүн. Жалгыз бой ата-энелер көбүнчө жумуш менен алек болушат, ошондуктан алар балдары менен убакыт өткөрө алышпайт. Бул өспүрүмдөрдүн үйдөн тышкары көңүл бурууну жана баарлашууну издеп жаткандыгына алып келет.

- Каржынын жоктугу. Тамак-аштын, кийимдин же жашай турган жердин жетишсиздиги кылмыш ишине алып келиши мүмкүн. Балдар ачка болгондо уурулук кыла башташат. Эгерде жашы жете элек адам өзүнүн эң жөнөкөй муктаждыктарын канааттандыра албаса, анда кылмыш ишинин көптөгөн түрлөрү үчүн жогорку потенциал бар.

Баланын кылмыш каалоолору менен төрөлбөгөнүн түшүнүү маанилүү. Жашы жете электердин кылмыштуулугуна жана кооптуу жагдайларга алып келүүчү себептер ар дайым бар. Алгачкы этапта белгилүү бир кийлигишүү талап кылынат жана жашы жете электердин кылмыштуулугунун алдын алуу үчүн алгач себептерин так түшүнүү керек. Кылмыш иштери менен алектенүү көбүнчө жашы жете элек баланын жашоосундагы башка көйгөйлөрдүн натыйжасы болуп саналат. Өспүрүмдөрдүн агрессивдүүлүгү, мисалы, ата-энелер жана тарбиячылар тарабынан эмоционалдык четке кагуунун фонунда, же тескерисинче, жалпы жана катуу көзөмөл шартында өнүгүшү мүмкүн.

Биринчиси, өзүнүн психологиялык көйгөйлөрү бар аталардын мамилесинин мүнөздүү өзгөчөлүгү, мисалы, тынчсыздануу, алардын интеллектуалдык, эркектик жана сексуалдык жөндөмдөрүнө байланыштуу белгисиздик. Бала психологиялык ыңгайсыздык, Көңүлдүн тартыштыгы жана кам көрүү шарттарында өсөт жана өнүгөт, натыйжада агрессия көбүнчө нааразычылык жүрүм-турумунун бир түрү катары тандалат, өч алуу, эмоционалдык агуу жолу катары, башкаларды ага көңүл бурууга мажбурлайт. Ошондуктан, мектепке чейинки балдар, бөбөктөр сыяктуу эле, аларга каршы кылмыштарды өз алдынча билдире алышпайт жана көбүнчө кылмыштар үчүнчү жактын отчеттору же байкоо камералары же физикалык зомбулуктун кесепеттери кайтарылгыс болгондо гана ачылат.

Агрессивдүү көрүнүштөрдүн күчү, багыты жана узактыгы психологиялык, физиологиялык жана кырдаалдык факторлордун бүтүндөй спектрине жараша болот. Агрессивдүүлүктүн жогорку деңгээлин түзүүдө көптөгөн биографиялык жана конституциялык факторлор маанилүү ролду ойнойт- адамдын тамактануусунун мүнөзү анын согушчандыгын аныктайт. Бирок ар бир агрессиянын жүрөгүндө чыр - чатак-аң-сезимдүү же аң-сезимсиз, тез же узакка созулган, даярдуулук менен көтөрүлүп же кабыл алынууга аргасыз болот.

Бала мектепке барганда, ал жаңы тажрыйбаларды алат, социалдык кырдаал өзгөрөт жана үй-бүлөдөгү баарлашуу стили өзгөрүшү мүмкүн. Бул контекстте зордук-зомбулук, физикалык жаза, чыр-чатактар жана мазактоолор, айрыкча авторитардык үй-бүлөлөрдө болушу мүмкүн. Ушул чыр-чатактуу кырдаалдардын айрымдарын кылмышсыз жолу менен чечсе болот, анткени ушул куракта бала дагы деле өзүнө туруштук бере албайт. Балдарга карата зомбулук заманбап коомдун өнүгүшүнө коркунуч туудурган эң актуалдуу көйгөйлөрдүн бири. Балдарга карата зомбулукту колдонуу алардагы эң күчтүү стрессти жаратат, анын кесепеттери кийинчерээк көрүнүшү мүмкүн. Ошол эле

учурда, бүткүл дүйнөлүк саламаттыкты сактоо уюму (ДССУ) стрессти зордук-зомбулуктан улам мээнин эрте өнүгүшү жана иммундук жана нерв системаларынын өнүгүшү начарлап, байланыштырат. Бойго жеткенде, бала кезинде физикалык зомбулукка кабылган адамдар үчүн зордук-зомбулук (же тескерисинче, зомбулуктун курмандыгы болуп калса), депрессия, ар кандай көз карандылыктын пайда болушу (алкоголь, тамеки тартуу, тамактануунун бузулушу) сыяктуу жүрүм-турум жана физикалык жана психикалык ден-соолук жаатындагы көйгөйлөр бар. Жашы жете электерге каршы кылмыштардын жана жашы жете электерге жасалган кылмыштардын өзгөчө мамилесин да белгилей кетүү керек. Практика көрсөткөндөй, жашы жете электерге каршы кылмыштары жана бойго жеткенде да көрүнүшү мүмкүн болгон жашы жете электерге карата кылмыштуулуктун өсүшүнө жана "стимулдаштырууга" өбөлгө түзөт.

Атайын изилдөөлөрдүн баамында "үй-бүлөлүк мамилелер бузулуп, үй-бүлөнүн криминогендик потенциалы жашы жете элек бала чыныгы түрмөгө кесилгенге чейин төмөндөйт" деп бекеринен айтылбаса керек.

Балдарга карата зомбулуктун себептери эмнеде? Көбүнчө күнүмдүк жашоодо: " өзү (бала) күнөөлүү." Чынбы? деген сөз бар.

Анын үстүнө, өспүрүм эч качан атайлап бир ишти жасабайт, түрткү, таасир алдында гана болмойун, муну психология жаатындагы көптөгөн изилдөөлөр тастыктайт. Бирок, кээ бир чоңдор муну кабыл ала алышпайт жана түшүнө алышпайт, бул башка факторлор менен айкалышып, балага карата зомбулукка алып келет. Ошол эле учурда, бала зордук-зомбулукту колдонууда дагы деле туруштук бере албайт, эң негизгиси, балдар жаза менен өзүн-өзү кылмыштуулуктун айырмасын түшүнүшпөйт. Бул курактагы бала өзү үчүн туруштук бере албайт, жигердүү каршылык көрсөтө албайт, натыйжада ал чоңдор аларда топтолгон агрессияны бузган объект болуп калат.

Ошондуктан, жашы жете электердин мыйзамды бузушуна себеп болушу мүмкүн болгон көптөгөн себептер бар. Аларга төмөнкүлөр кирет: теңтуштардын басымы, курдаштардын девианттык жүрүм-турумга катышуусу, анын ичинде кылмыш жүрүм-туруму, теңтуштары менен көзөмөлсүз убакыт, ата-энелик кылмыш, ата-энелик тартиптин начардыгы жана көзөмөл, үй-бүлөнүн кирешеси төмөн, социалдык четтетүү, четтетүү, үй-бүлөлүк чыр-чатактар, баңги заттарды же спирт ичимдиктерин колдонуу, психикалык оорулар, билим деңгээли жетишсиз жана башкалар. Чындыгында, " ар кандай кылмыш кылмышкер менен жабырлануучунун ортосундагы өз ара аракеттенүүнүн натыйжасы болуп саналат, ал бир катар объективдүү жана субъективдүү байланыштарга негизделген, ошондуктан кылмышкердин гана эмес, зордук-зомбулуктан жабыркаган жашы жете электердин да инсандыгын изилдөө керек. "Баланын кылмыш жасоонун механизмдеги ролун изилдөө үчүн "жабырлануучулук" түшүнүгүнө кайрылып, аны "жабырлануучунун жүрүм-туруму" түшүнүгү менен аныктоо керек.

Ошондуктан, агрессия-бул коомдогу сый-урматтуу жана татыктуу жүрүм-турумдун сакталбашы. Акыркы учурларда кастык ооруга айланат. Жалпысынан алганда, душмандык циклиди түзүү алгоритми мындай көрүнөт: биринчиден, байкоочуга көрүнбөйт жана оорулуунун өзү үчүн эмоционалдык жактан калыптанбаган процесстерден айырмасы биологиялык жашоонун стандарттуу курсу. Бул этапта пайда болгон оор трансформацияларды жеңүүгө багытталган компенсациянын элементтери тартылат. Антисоциалдык жүрүм-турум жайылып кетпеши жана өспүрүмдөр үчүн жүрүм-турумдун көнүмүш моделине айланышы үчүн, эрте диагноз коюу, психологиялык баалоо жана антисоциалдык жүрүм-турумдун алдын алуу өз убагында жүргүзүлүшү керек.

Демек, агрессияны жашоо жана адаптациялоого өбөлгө түзгөн жүрүм-турумдун биологиялык жактан ылайыктуу формасы катары кароого болот. Экинчи жагынан, агрессия адамдардын позитивдүү маңызына карама-каршы келген жүрүм-турум катары деп эсептелет.

Адабияттар:

1. Бандура А. өспүрүмдөрдүн агрессиясы / А. Бандура, Р. Уолтерс - М.: Эксмо пресс, 2009.
2. Барон Р. Агрессия / Р. Барон, Д. Ричардсон. – С-Пб.: Питер, 2009.
3. Галагузова м. а. социалдык педагогика: лекция курсу / М Галагузова, Ин галагузова, ГН Штинова [жана башкалар.]. - М.: Гуманитардык. Эд. ВАЛДОС борбору, 2009.
4. Личко А.Е. Өспүрүмдөрдөгү каармандардын акцентуацияларынын жана психопатиясынын түрлөрү. М.: Аст -Харвест 1999.
5. Паренс Г. Биздин балдардын агрессиясы. - М.: Эд. Форум-Хаус, 1997.
6. Кривцов, доор / св кривцов кесилишиндеги св өспүрүм. – М.: Генезис, 2010.
7. Семенюк Л. М. Агрессивдүү жүрүм-турумдун психологиялык өзгөчөлүктөрү өспүрүмдөр жана аны оңдоо шарттары / Л. М. Семенюк. - М., 2009.
8. Шестакова Е. Г., Л. Дж. Дорфман Агрессиянын Жеке өбөлгөлөрү / // Психология дүйнөсү. - 2011.